

Громенкова С. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Gromenkova Svitlana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economics
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДНОСТІ ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті розглядаються питання підвищення рівня економічної складності економіки України та забезпечення на цій основі сталого економічного зростання. Аналізуються сучасні теоретичні підходи до оцінки рівня економічної складності національної економіки. Визначається, що економічна диверсифікація і складність є ключовими факторами довгострокового зростання. Проаналізовано динаміку індексу економічної складності в Україні та світі, виявлено сучасні тренди. Грунтуючись на оцінках економіки України, які представлені в Атласі економічної складності Центру міжнародного розвитку при Гарвардському університеті, в статті пропонуються напрями та стратегічні підходи щодо диверсифікації національного виробництва, які мали би значний мультиплікативний ефект, підвищували складність і рівень знань в економіці, а також створювали основу для подальшого економічного зростання.

Ключові слова: індекс економічної складності, економічне зростання, міжнародна конкурентоспроможність, спеціалізація країни, диверсифікація національного виробництва та експорту.

Вступ та постановка проблеми. Масштабні економічні виклики, які сьогодні стоять перед Україною, потребують кардинальної зміни темпів і якості економічного зростання. Без економічного прориву наша економіка і надалі буде скочуватися на периферію сучасного економічного простору, відстаючи все більше не тільки від країн-лідерів, а й від цілої низки країн, що розвиваються. Сьогодні Україна демонструє невисокі темпи економічного зростання, застарілу структуру економіки, низьку інноваційність та сировинну орієнтацію експорту. За показником ВВП на душу населення країна належить до другої сотні країн світу та має найнижчі показники в Європі. Україна залишається однією з найменш конкурентоспроможних серед європейських країн, випереджаючи лише Молдову та Боснію і Герцеговину, і займає за останніми оцінками 85 місце в світі [1]. У зв'язку з цим великий інтерес та прикладну цінність мають сучасні теоретико-практичні розробки у сфері визначення нових можливостей майбутнього економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, модернізації її структури та забезпечення ефективної диверсифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досить нових досягнень світової економічної думки у сфері дослідження проблем економічного зростання, підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки – розроблення індексу економічної складності. Цей показник був запропонований Рікардо Хаусманном, і він характеризує насамперед складність та диверсифікацію експортних товарів країни [2]. Для оцінки економічної складності використовується статистика міжнародної торгівлі. Враховуються ті продукти, у виробництві яких країна має стабільну конкурентну перевагу, тобто експортує більше, ніж середня економіка подібного розміру. Індекс складності економіки відображає, наскільки складною є сукупність продукції, що вироблена країною.

Існує стійка кореляція рівня ВВП на душу населення та індексу економічної складності. Чим більш «складною» є економіка, тим більш можливою є країна. Спеціалізація на простих технологіях не дозволяє досягти стійкого високого рівня добробуту. Винятком є лише нафтовидобувні країни в період високих цін на нафту.

На думку іншого дослідника індексу економічної складності Лучіано Пьетронеро, всі країни можна поділити не на країни, що розвиваються, і розвинені, а на рухомі в ламінарному режимі (передбачувано) і в хаотичному (мало передбачувано). На останні в силу низької складності їхньої економіки головним чином впливають екзогенні фактори на зразок цін на біржові товари, неврожай тощо. Таким чином, можна спрогнозувати, куди країна прийде в своєму подальшому економічному розвитку – це вікно можливостей, зумовлене рівнем існуючої складності.

Започаткований Р. Хаусманном підхід знаходить все більш широке використання як в подальших наукових дослідженнях, так і в практичному вимірі [2; 3; 4; 5]. Сьогодні існує платформа, на якій сконцентровані і є у відкритому доступі останні дослідження рівня економічної складності більш ніж 120 економік світу. Таким чином, концепція рівня економічної складності, якій у вітчизняній науковій літературі не приділено ще достатньо уваги, може допомогти ефективніше розставити пріоритети довгострокового економічного розвитку, точніше прогнозувати зростання та надати низку важливих орієнтирів для прийняття рішень як на національному рівні, так і на рівні господарюючих суб'єктів.

Мета статті. Базуючись на оцінках рівня економічної складності економіки України, запропонувати ефективні напрями диверсифікації національного виробництва та експорту, які б мали значний мультиплікативний ефект на динаміку та якість економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Індекс економічної складності (Economic Complexity Index – ECI) – це за

великим рахунком показник рівня диверсифікації експорту країн. Чим більше найменувань товарів, які продає країна на світовий ринок, і вища їхня питома вага в сукупному обсязі експорту, тим вища економічна складність. Безумовно, рівень економічної складності – це певний індикатор економіки знань.

Економіки накопичують і розвивають компетенції, переходячи на більш і більш складні продукти з плином часу. Однак це не є загальним випадком. Варто також зазначити, що структура економіки свідчить про інститути, які функціонують в країні. Наприклад, в гірничодобувній промисловості не потрібно багато креативних людей, тут цінують виконавчі якості. Таким чином, інститути, що сформувалися в умовах того чи іншого рівня економічної складності, можуть суттєво впливати на здатність щодо подальшого ускладнення економіки в майбутньому.

За останніми оцінками рівня економічної складності національних економік станом на 2017 рік найвищий показник складності економіки демонструє Японія (індекс 2,28), на другому місці Швейцарія (індекс 2,14), на третьому – Республіка Корея (індекс 2,05) [6]. У десятку найкращих за цим показником входять також Німеччина, Сінгапур, Чехія, Австрія, Фінляндія, Швеція, Угорщина. Рейтинг найбільш складних економік корелює з показниками міжнародної конкурентоспроможності. Так, у 2019 році за індексом глобальної конкурентоспроможності Сінгапур займає перше місце. До п'ятірки найкращих в рейтингу входять США, Гонконг, Нідерланди, Швейцарія, далі йдуть Японія, Німеччина та Швеція [1].

Серед найскладніших країн найбільші поліпшення за останні десять років були зроблені на Філіппінах, в Китаї, Сінгапурі, Румунії та Малайзії. Найбільший спад спостерігався у Венесуелі, Габоні, Аргентині та Зімбабве.

За останніми оцінками, Україна в рейтингу економічної складності займає 42 місце в світі (індекс 0,417) з 133 країн рейтингу. Ми дещо покращили свої позиції порівняно з 2016 роком, коли Україна посідала 47 місце (індекс 0,249) з 127 країн рейтингу. Тоді ми практично досягли свого історичного мінімуму 1995 року, коли індекс України був 0,239 і ми посідали 48 місце в світі. На протязі 1996–2007 років показник економічної складності був достатньо високим – в діапазоні 0,752–0,63. Виключення становив лише кризовий 1999 рік (38 місце в світі з показником індексу економічної складності 0,388). Починаючи з 2008 року показники економічної складності почали погіршуватися. Так, ще в 2008 році індекс становив 0,523 (40 місце рейтингу), тоді як в 2015 році – 0,315 (43 місце рейтингу) [7].

Таким чином, порівняно з попереднім десятиліттям економіка України стала менш складною, погіршивши на 1 позицію своє місце в рейтингу ЕСІ.

Якщо розглядати структуру експорту України за галузями і товарами, то зрозумілими стають причини погіршення вимірюваної складності української економіки. В Україні зберігається сировинна орієнтація експорту. Найбільший експорт України – це продукція низької та середньої складності, сільського господарства та металів відповідно. Так, у 2018 році продукти рослинного походження становили 20,9% експорту, жири та олія – 9,5%, мінеральні продукти – 9,2% експорту, чорні метали – 21%, машини і обладнання – лише 9,8%, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 4%, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 1,4%. Якщо у 1996 році метали, мінеральні продукти, продукти рослинного походження та продукти харчування становили 70% українського експорту, то в 2018 році продукція цих найменш складних галузей становила при-

близно 75% українського експорту. Таким чином, можна зробити висновок, що з середини 1990-х український експорт не розвинувся у складніших галузях, а навпаки, частка складніших галузей зменшилася. Більш того і в межах основних експортних груп не відбулося змін в напрямку зростання експорту більш складної, більш переробленої продукції.

Економічне зростання зумовлюється диверсифікацією у виробництво нових більш складних товарів. З 2002 до 2017 року Україна додала до свого експортного кошика 43 нові продукти, але, на жаль, ці продукти принесли лише 71 долар доходу на душу населення у 2017 році [7].

Загальний обсяг цієї відносно нової для України експортної продукції становив в 2017 році 3,2 млрд дол. США. Серед 43 нових експортних продуктів – соя, яйця, птиця, столярні вироби для будівництва, екстракт солоду, туалетний папір. Тобто продукція, яка належить до невисокого рівня складності. Наприклад, за цей же час Фінляндія додала 15 експортних товарів, які дали додатково 5,37 млрд дол США експортної виручки і принесли 975 доларів доходу в розрахунку на душу населення [7].

Таким чином, як свідчать дані, ми втрачаємо позиції не тільки за кількісними показниками економічного розвитку, а, на жаль, і за показниками якості економічного зростання.

Водночас багатьом країнам вдалося підвищити вимірювану складність своїх економік та покращити запас виробничих знань і технологій. Наприклад, Румунія – сьогодні це одна з 30 найскладніших економік світу. У 1996 році понад чверть румунського експорту становила текстильна галузь, інша чверть складалася з металів та мінеральних продуктів. Машини, електронне обладнання і транспортні засоби разом не перевищували 8%. У 2016 році частка складнішого машинобудування і транспортних засобів підскочила до близько 45%. Експортна структура таких країн-сусідів України як Угорщина, Словаччина та Польща також змінилася в бік розвиненіших галузей промисловості [8].

Ретроспективні дані щодо рівня складності української економіки свідчать про наявність глибоких проблем, які не дозволяють Україні показати такі ж високі результати, як деякі сусіди, та змінити її галузеву структуру. Безумовно, сам ЕСІ не вказує на конкретні проблеми та не пропонує шляхів їх вирішення. Високі значення ЕСІ не мають бути головною ціллю економічної політики. Але ж в епоху четвертої промислової революції демонструвати значне спрощення складності експортних товарів, невисокий рівень іновативності продукції неприпустимо.

Велика кількість досліджень свідчить, що запорукою стійкості економічної системи є її складність, яка передбачає наявність високотехнологічних секторів, обробної промисловості, секторів послуг, що органічно витікають із запитів високотехнологічного суспільства. В той же час, якщо економіка спрощується, вона втрачає стійкість і здатність до відновлення, тобто набуває залежності від невеликої кількості секторів, найчастіше сировинних виробництв з низьким ступенем обробки. Вона не здатна підтримувати потрібну швидкість через її недосконалу економічну структуру і низькопродуктивне виробництво. Така економіка виявляється і вкрай вразливою під час впливу на неї будь-яких негативних зовнішніх шоків [9].

Подолання зазначених негативних явищ потребує розроблення спеціальної економічної політики. За суттю і методами – це політика стимулювання структурних змін в економіці, в розумінні появи технологічних секторів в обробній промисловості та побудови економічної складності. Хотілося б погодитися з тією думкою, що жодна

країна в світі не стала успішною без проведення такої політики на певних етапах розвитку [9].

Важливо знаходити ресурси, і перш за все всередині економіки, і спрямовувати їх у розвиток інфраструктури, навчання людей, фінансування появи нових високотехнологічних секторів. У сучасних умовах глобалізації невиправданими є сподівання лише на дію ринкових сил, оскільки це не гарантує оптимального використання ресурсів суспільства. Державі необхідно проводити активну економічну політику, яка б стимулювала бізнес розвивати більш технологічні підприємства саме в Україні. Для цього, крім прозорих правил гри, інвесторам слід пропонувати стимули у вигляді інфраструктури, людських ресурсів та різних преференцій на рівні не гіршому, ніж у сусідніх країнах.

У пошуку відповіді на складне питання, які саме види виробництва мають перспективи розвитку в Україні в контексті існуючої структури економіки та її експорту, сучасного рівня економічної складності й потенційних можливостей її зростання, слід звернути увагу на інформаційні та прикладні можливості Атласу економічної складності [6], а також на останні тенденції та прогнози щодо економічного зростання в світі.

У дослідженнях Центру міжнародного розвитку при Гарвардському університеті (CID) було зазначено, що Південно-Східна Азія суттєво прогресує в глобальних прогнозах розвитку [10]. Серед десяти країн, які на думку експертів CID будуть лідерами економічного зростання до 2027 року, 7 країн представляють саме цей регіон. Це – М'янма (прогноз зростання 6,36% на рік), КНР (6,09%), В'єтнам (6,05%), Індонезія (5,8%), Камбоджа (5,63%), Індія (5,5%), Малайзія (5,47%). Серед країн регіону, які були найбільш успішні щодо підвищення індексу економічної складності за період 2007–2017 рр., – М'янма (покращення позицій в рейтингу на 17 пунктів), Філіппіни (на 16 пунктів), КНР (на 11 пунктів), В'єтнам (на 10 пунктів), Камбоджа (на 10 пунктів). Найбільші ж темпи зростання в світі, на думку експертів CID, буде демонструвати Уганда (7,61% на рік), яка також є прикладом успішної диверсифікації економіки у більш складні виробництва (за десять років країна покращила свої позиції за індексом економічної складності на 7 пунктів, а за двадцять років – більше, ніж на 30 пунктів). В найближчі десять років країни, які диверсифікували свою економіку в більш складні сектори, будуть зростати найшвидше. Після десятиліття зростання, спричиненого рекордними цінами на нафту і сировину, світовий економічний ландшафт змінився на користь більш диверсифікованих економік.

Не применшуючи важливість інноваційно орієнтованої політики, слід зазначити, що більшість світового зростання зумовлена місцевою адаптацією вже існуючих технологій. Дуже часто країни, що швидко розвиваються, не виробляють нових продуктів, яких не існує в світі; вони впроваджують існуючі продукти в місцеві економіки. Нові економіки, що розвиваються з ноу-хау, мали більш легкий шлях до зростання, адаптувавши існуючі продукти на місцевому рівні, ніж розвинені економіки у виробництві нових глобальних продуктів. Як наслідок, очікується, що ринки, що розвиваються, будуть і надалі випереджати зростання розвинутих економік, хоча і не рівномірно.

Наступне десятиліття має спостерігати тривале зближення глобальних доходів, оскільки бідні країни наздоганяють багатих, хоча швидкість конвергенції, схоже, сповільнюється. Країни, що входять до списку зростання, також є одними з найбідніших у світі, підкреслюючи легкість зростання з нижчої початкової бази доходів. В той же час, за прогнозами є багато країн з низьким рівнем

доходу, які матимуть низькі темпи зростання. Економічна диверсифікація і складність є ключовими чинниками довгострокового зростання. Багато країн з низьким рівнем доходу, включаючи Бангладеш, Венесуелу і Анголу, не змогли диверсифікувати своє ноу-хау і зіткнулися з низькими перспективами зростання. Інші, такі як Індія, Туреччина і Філіппіни, успішно додали продуктивні можливості для виходу на нові сектори, що сприятиме росту протягом наступного десятиліття.

У своїх прогнозах до 2027 року CID відокремлює п'ять країн світу, чиє зрушення в економічній складності і темпах зростання можуть бути найбільш вражаючими. Чому відокремлюють саме ці країни, і що цікавого може запозичити Україна щодо власної політики економічного зростання за рахунок позитивних зрушень щодо складності економіки?

Індія – країна, яка на протязі минулого десятиліття демонструвала одні з найбільш високих темпів економічного зростання, має всі підстави зберегти високу економічну динаміку. Очікується, що її зростання в найближче десятиліття буде становити 5,5% щорічно. Індія успішно просунулася в диверсифікації своєї експортної бази, включаючи більш складні сектори, такі як хімічна промисловість, транспортні засоби та електроніка. Індія вважається найкращою за критеріями, які називаються індексом складності можливостей (complexity opportunity index – COI). Цей показник вимірює, наскільки легко перерозподілити існуюче ноу-хау на введення нових складних продуктів. Найвищий рейтинг COI означає, що в Індії є багато нереалізованих можливостей для диверсифікації у відповідні, високоцінні сектори, щоб продовжити зростання продуктивності та створення робочих місць. До цього часу цей потенціал залишається нереалізованим, оскільки складність Індії не змінилася протягом останнього десятиліття. Іншою важливою проблемою буде забезпечення інклюзивного характеру цієї продуктивної трансформації, оскільки досягнення в експорті нових хімічних, транспортних засобів та електроніки концентруються в певних регіонах країни. Пошук та використання можливостей поширити ці ноу-хау на нові області Індії частково визначають перспективи щодо підтримки швидкого зростання в довгостроковій перспективі.

Згідно з прогнозами, зростання Китаю продовжуватиме бути одним з найвищих серед країн світу на найближче десятиліття (за оцінками CID – 6,1% на рік). Китай посідає 18 місце серед найбільш складних економік світу, і прогрес за останнє десятиліття становив 13 позицій. КНР вже активно використовує прибутки від зростаючої складності, подвоївши дохід на душу населення менш ніж за десять років. Втім, після трьох десятиліть історичного зростання та скорочення бідності потенціал для китайського експорту, який призводить до зростання, як ніколи зіткнувся з великими ризиками. Проте, оскільки Китай залишається на передньому краї економічної складності, швидше за все, впевнене зростання буде продовжуватися. Зокрема, одним з пріоритетів державної економічної політики є диверсифікація послуг, що відкриває нові можливості для зростання.

Уганда посідає друге місце після Індії в прогнозах зростання економічної складності. Очікується, що на період до 2027 року вона підтримуватиме і найбільш високі темпи економічної динаміки в світі – на рівні 7,6 відсотків на рік. Протягом останнього десятиліття Уганда опанувала низку хімічних виробництв, таких як виробництво фарби та препаратів для волосся, пакувальних продуктів; успішно диверсифікувала великий сектор сільськогосподарського експорту. Ця диверсифікація

сприяла посиленню економічного зростання в Уганді, де дохід на душу населення подвоївся за останні 20 років. Таким чином, середня складність експорту Уганди зросла, в той же час, з'явилися нові можливості щодо забезпечення подальшої диверсифікації у суміжні продукти в майбутньому за рахунок перерозподілу ноу-хау, що стоять за упаковкою або переробкою харчових продуктів.

В'єтнам, з очікуваними темпами зростання на 6,1% щорічно до 2027 року, стане 5-ю найшвидше зростаючою економікою на найближче десятиліття. Таке швидке зростання базується на економіці, яка з 2000 року підтримує щонайменше п'ять відсотків зростання. Перспективи на майбутнє десятиліття пов'язані з тим, що починаючи з 2012 року країна здійснила успішне входження в ланцюги поставок електроніки. В'єтнам виріс у своєму секторі електроніки з інвестиціями в телебачення та телефони, які швидко диверсифікувалися у відповідні електронні інтегральні схеми та комп'ютери. Країна виявилася ефективною в адаптації високопродуктивних технологій і ноу-хау до місцевих продуктивних екосистем. Експорт електроніки збільшився на 38% з 2011 року, що значною мірою зумовлено успішним вступом до сектору нових продуктів. Загалом, за минуле десятиліття В'єтнам просунувся в світовому рейтингу складності економіки на 16 позицій. Розглядаючи перспективи майбутнього зростання країни, слід зазначити, що останні досягнення в галузі електроніки відкрили для В'єтнама нові можливості для диверсифікації в цьому секторі.

За оцінками CID, Мексика – це країна, яка буде лідером економічного розвитку в регіоні Латинської Америки та Карибського басейну. Загалом, країни регіону мають низьку диверсифікацію та складність, які, на жаль, не покращуються з часом. Як наслідок – досить повільні темпи економічного зростання. Мексика – це країна-лідер за складністю економіки в регіоні. В світовому рейтингу країна займає 21 місце, але за останні десять років рейтинг країни погіршився на одне місце. Експортний кошик Мексики залишається надзвичайно стабільним протягом останнього десятиліття, але відсутність постійної диверсифікації в нові продукти може пояснити низькі 4,4 відсотка річних темпів зростання протягом цього періоду. Потенціал для нової диверсифікації у Мексиці залишається високим, включаючи основні сегменти високої вартості – машини та електроніку.

Як вже відзначалося, за минуле десятиріччя Україна не відзначилася значними успіхами щодо структурної перебудови і ефективної диверсифікації економіки і посідає сьогодні 42 сходинку в рейтингу індексу економічної складності. Відповідно, і суттєвого економічного зростання на період до 2027 року за прогнозами CID очікувати не варто. Економіка України буде досить повільно зростати – на рівні 2,4. Безумовно, такі перспективи розвитку української економіки є досить песимістичними. Які ж існують можливі напрямки диверсифікації національної економіки, що створять умови для впевненого і більш потужного економічного зростання?

Як вже зазначалося, в сучасних умовах країни зростають шляхом диверсифікації в нові продукти, що збільшують складність. Завдяки графічному поданню «Простору продуктів» в Атласі економічної складності можна ідентифікувати «суміжні можливі продукти» або «потенційні нові продукти» спеціалізації країни, що полегшує пошук шляхів до економічної диверсифікації та зростання.

Товари потенційного експорту країни розглядаються через призму важливих характеристик освоєння їх виробництва. Беруться до уваги:

1. Індекс складності продукції (Product Complexity Index) – складніші продукти, як правило, підтримують більш високу заробітну плату.

2. Показник нових можливостей, що відкриваються (Opportunity Gain) – надає кількісну оцінку перспективам відкриття нових все більш складних продуктів. Він вимірює, наскільки корисною є розробка конкретного продукту, задля відкриття майбутніх можливостей диверсифікації. Більш високі значення містять більше зв'язків з іншими продуктами високої складності, відкриваючи більше можливостей для подальшої диверсифікації.

3. Показник відстані до продукту (Distance) – вимірює те, наскільки тісно пов'язаний продукт із поточним експортом країни. Менша відстань (близька до 0) означає, що продукт знаходиться «поруч» з існуючими ноу-хау.

Таким чином, користуючись можливостями Атласу економічної складності, можна відокремлювати низку напрямів диверсифікації національної економіки.

Нові стратегічні продукти мають на меті збалансувати відстань до існуючих можливостей, складність нової продукції та збільшення можливостей для майбутньої диверсифікації.

Атлас економічної складності дає комплексну оцінку країні, її ноу-хау і формулює можливі підходи щодо ефектної диверсифікації у кожному конкретному випадку. Якщо країна максимально використала свої можливості щодо диверсифікації існуючих товарів і підвищення рівня економічної складності, може бути запропонований «підхід стратегічних ставок» (мало можливостей, що знаходяться поблизу, вимагають скоординованих стрибків у довгі стратегічні райони з потенціалом майбутньої диверсифікації), або «технологічний прикордонний підхід» (подальша диверсифікація і підвищення рівня економічної складності можливе лише за рахунок розробки нових продуктів).

На думку розробників Атласу, існуючих ноу-хау в Україні надають багато можливостей та простору для диверсифікації у суміжні продукти, що мають більш високу складність. Тому Україні рекомендується зосередитися саме на цих можливостях – це так званий «підхід легкого дотику». В межах цього підходу можливі три варіанти стратегії диверсифікації, що забезпечуватиме економічне зростання.

Перший варіант – «Плоди, що низько висять». Це ті можливості, які ближче до існуючих ноу-хау. Цей варіант стратегії має нижчий ризик та відповідно нижчу винагороду у вигляді показників економічного зростання.

Другий варіант – «Збалансоване портфоліо». Це контекстні можливості, які збалансовують ризик та винагороду (саме цей варіант рекомендують розробники Атласу економічної складності).

Третій варіант – «Довгі стрибки». Це ті можливості, які досить далекі від існуючих ноу-хау. Вони мають більш високий ризик, але ж і значно вищу винагороду.

Цілком погоджуючись з тією тезою, що в Україні ще не використано безліч можливостей для диверсифікації і підвищення рівня економічної складності, хотілося б зазначити, що амбітні цілі досягнення високих темпів економічного зростання на рівні світових лідерів (6–7% щорічно) потребують певного міксу стратегій диверсифікації. Саме такий підхід і був використаний в даному дослідженні при визначенні перспективних напрямків диверсифікації виробництва в Україні (див. табл. 1).

Як видно з таблиці, галузями з високим потенціалом для нової диверсифікації, яка підвищить рівень економічної складності, є виробництво промислових машини та транспортних засобів. Більшість видів продукції, яку наведено в таблиці, можна віднести до стратегії диверсифікації в межах «Збалансованого портфоліо».

Перспективні напрями диверсифікації виробництва в Україні

Назва продукту	Оцінка «відстані» продукту від існуючого експорту країни (шкала від 1-далека відстань, до 5 – близька відстань)	Оцінка нових можливостей, що відкриваються завдяки диверсифікації (шкала від 1 – мінімальні можливості, до 5 – максимальні можливості)	Оцінка складності продукції на основі індексу складності (шкала від 1 - продукція низької складності, до 5 – продукція високої складності)	Обсяг світової торгівлі товаром у 2017 р., млрд дол. США	Зміни обсягу торгівлі за 5 років, %
Запчастини автомобільного транспорту	3,5	5	5	384,0	12,5
Вали трансмісії	3,5	5	5	54,6	+5,7
Обладнання для зміни температури матеріалів	4	5	5	40,3	+8,1
Насоси для рідини	3	5	5	62,4	- 0,1
Текстильні вироби для технічного використання	4	5	5	5,01	+5,1
Вироби з плоского прокату з легованих сталей, шириною <600 мм	3,5	5	5	3,38	+4,9
Електричне освітлювальне обладнання, для автомобілів	3,5	4,5	4,5	32,2	51,8
Підйомні машини	3,5	4,5	4,5	29,8	16,2
Трактори	3	5	4,5	48,7	-7,9
Збиральна або сільськогосподарська техніка	4,5	4,5	4	19,9	-2,1
Причепи та напівпричепи	4,5	3,5	4	25,5	12,8
Автомобілі	3,5	4,5	4	746,0	15,9
Кріплення, арматура та подібні вироби з основного металу	4	4,5	4	33,1	23
Захисне скло	4	4	4	10,4	14
Багатошарове ізоляційне скло	4,5	4	4	1,64	27,4
Інші пластикові пластини, аркуші тощо	4,5	3,5	4	25,6	12,5
Центрифуги	4	4,5	3,5	62,9	16,8
Холодильники, морозильні камери	4,5	3,5	3,5	43,2	7,8
Скловолокна	4,5	3,5	3,5	12,1	12,1
Целюлозна вата, вкрита оболонкою	4	3,5	3,5	18,4	23,9
Вироби з цементу, з бетону або штучного каменю	4	3,5	3,5	8,81	43,7
Ванни, раковини	4,5	3,5	3	3,96	3,9
Конструкції та їх частини, із заліза або сталі	4,5	3	3	46,4	2,4
Препарат проти заморозки	4,5	4	3,5	1,23	8,8
Алюмінієві плити > 0,2 мм	4	4	3,5	30,5	13,2
Автобуси	4,5	3	3	16,8	7,1
Машини для прокатки, циліндри для них, їх частини	2	5	5	1,37	1,1

Джерело: таблиця складена автором самостійно на основні Атласу економічної складності [7]

Водночас стратегія «Збалансованого портфоліо», яку рекомендують розробники Атласу економічної складності для України, повинна доповнюватися окремими елементами стратегії «Довгих стрибків». У разі успіху ця стратегія дасть можливість отримати значно кращі результати у вигляді більш високих і сталих темпів економічного зростання, а також створити певний фундамент для досягнення кращих економічних результатів у майбутньому. Наприклад, машини для прокатки, насоси, запчастини автомо-

більного транспорту – це види продукції, які можна було б опанувати саме в межах стратегії «Довгих стрибків» (далека відстань від наявних ноу-хау, але висока складність продукції і значні можливості майбутньої диверсифікації).

Приклади успіху країн, які спромоглися суттєво підняти рівень складності національної економічної системи і кардинально змінити траєкторію економічного розвитку, повинні надихати як реформаторів на державному рівні, так і підприємців на рівні господарчому. Амбітна

ціль перетворитися з сировинного придатку на сучасну технологічну країну потребує, в тому числі, розроблення напрямків, куди було б можливо здійснити «довгі стрибки», та обґрунтування відповідної державної економічної політики. Безумовно, підвищення рівня економічної складності – це інструмент вирішення завдань нової якості економічного зростання. Використання можливостей, які є у Атласу економічної складності, дасть змогу визначити важливі маяки та акценти структурної перебудови економіки, комплексно обґрунтувати заходи державної економічної політики, уникнути її фрагментарності.

Висновки. Таким чином, здатність успішно експортувати нові продукти є відображенням того, що країна придбала нові продуктивні знання, які потім відкриють нові

можливості прогресу. Країни мають більше шансів досягти успіху в цьому порядку денному, якщо вони фокусуються на продуктах, близьких до їхнього нинішнього набору продуктивності. Зважаючи на поточний експорт, для України галузями з високим потенціалом для нової диверсифікації, яка підвищить рівень економічної складності, є виробництво промислових машини та транспортних засобів.

На державному рівні важливо створювати таке середовище, яке буде сприяти більшій різноманітності виробничої діяльності, підвищенню її комплексності. Осучаснення економіки, диверсифікація виробництва в напрямі більш складної наукоємної продукції потребує системної підтримки у вигляді інвестиційної та податкової політики, політики у сфері освіти і підготовки кадрів, інноваційної політики тощо.

Список використаних джерел:

1. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2019. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2019> (дата звернення: 15.01.2020).
2. Hausmann R. The atlas of economic complexity: Mapping paths to prosperity / Ricardo Hausmann, César A Hidalgo, Sebastián Bustos, Michele Coscia, Alexander Simoes, Muhammed A Yildirim. MIT Press, 2014. 59 p.
3. Sabel C., Fernández-Arias E., Hausmann R., Rodríguez-Clare A., Stein E. (2012). Export Pioneers in Latin America. Inter-American Development Bank Research Department Publications No. 4769.
4. Любимов И.Л., Гвоздева М.А., Казакова М.В., Нестерова К.В. Сложность экономики и возможность диверсификации экспорта в российских регионах. *Журнал Новой экономической ассоциации*. 2017. № 2(34), с. 94–122.
5. Farra F., Sigalova O., Dmitrieva Y., Klos N., Ospanova D. (2015). Diversification of Kazakhstan's Economy: A Capability Based Approach. EBRD Working Paper.
6. The Atlas of Economic Complexity: rankings. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/rankings> (дата звернення: 20.01.2020).
7. The Atlas of Economic Complexity: Ukraine. Режим доступу: <http://atlas.cid.harvard.edu/countries/228> (дата звернення 21.01.2020).
8. Мелешчук С. Эволюция экономической сложности Украины: бег на месте. URL: <https://voxukraine.org/ru/evolution-of-ukrainian-economic-complexity-jogging-in-place-ru/> (дата звернення: 05.04.2019).
9. Власюк В. Траектория украинского ВВП: чи є можливість її змінити. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/7/647578/> (дата звернення: 21.05.2019).
10. The Atlas of Economic Complexity: Growth Projections. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/growth-projections> (дата звернення: 22.01.2020).

References:

1. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2019. Available at: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2019> (accessed 15.01.2020).
2. Hausmann R., Hidalgo C., Bustos S., Coscia M., Simoes A., Yildirim M. (2014). The atlas of economic complexity: Mapping paths to prosperity. Cambridge, MA: MIT Press, 59 p.
3. Sabel C., Fernández-Arias E., Hausmann R., Rodríguez-Clare A., Stein E. (2012). Export Pioneers in Latin America. Inter-American Development Bank Research Department Publications, No. 4769.
4. Lyubimov I.L., Gvozdeva M.A., Kazakova M.V., Nesterova K.V. (2017) Slozhnost' ekonomiki i vozmozhnost' diversifikatsii eksporta v rossiyskikh regionakh [The complexity of the economy and the possibility of diversification of exports in Russian regions]. *Journal of the New Economic Association*, no. 2(34), pp.94–122.
5. Farra F., Sigalova O., Dmitrieva Y., Klos N., Ospanova D. (2015). Diversification of Kazakhstan's Economy: A Capability Based Approach. EBRD Working Paper.
6. The Atlas of Economic Complexity: rankings. Available at: <http://atlas.cid.harvard.edu/rankings> (accessed 20.01.2020).
7. The Atlas of Economic Complexity: Ukraine. Available at: <http://atlas.cid.harvard.edu/countries/228> (accessed 21.01.2020).
8. Meleshchuk S. Evolyutsiya ekonomicheskoy slozhnosti Ukrainy: beg na meste. [The evolution of Ukraine's economic complexity: running on the spot]. Available at: <https://voxukraine.org/ru/evolution-of-ukrainian-economic-complexity-jogging-in-place-ru/> (accessed 05.04.2019).
9. Vlasiuk V. Traiektoriia ukrainskoho VVP: chy ye mozhlyvist yii zminyty [The trajectory of Ukrainian GDP: is it possible to change it]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/05/7/647578/> (accessed 21.05.2019).
10. The Atlas of Economic Complexity: Growth Projections. Available at: <http://atlas.cid.harvard.edu/growth-projections> (accessed 22.01.2020).

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СЛОЖНОСТИ КАК ФАКТОР РОСТА УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы повышения уровня экономической сложности экономики Украины и обеспечения на этой основе устойчивого экономического роста. Анализируются современные теоретические подходы к оценке уровня экономической сложности национальной экономики. Проанализирована динамика индекса экономической сложности в Украине и мире, выявлены современные тренды. Основываясь на оценках экономики Украины, которые представлены в Атласе экономической сложности Центра международного развития при Гарвардском университете, в статье предлагаются направления и стратегические подходы к диверсификации национального производства, которые могли бы иметь значительный мультипликативный эффект, повышали сложность и уровень знаний в экономике, а также создавали бы основу для дальнейшего экономического роста.

Ключевые слова: индекс экономической сложности, экономический рост, международная конкурентоспособность, специализация страны, диверсификация национального производства и экспорта.

INCREASING THE LEVEL OF ECONOMIC COMPLEXITY AS A FACTOR FOR THE GROWTH OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Summary. The large-scale economic challenges facing Ukraine today require a dramatic change in the pace and quality of economic growth. Without an economic breakthrough, our economy will continue to slip into the periphery of the modern economic space, lagging more and more behind not only leading countries, but also with a number of developing countries. Practical developments in the field of defining new opportunities for future economic growth, enhancing the competitiveness of the national economy, modernizing its structure and ensuring effective diversification. The paper deals with increasing the level of economic complexity of the Ukrainian economy and ensuring sustainable economic growth on this basis. Modern theoretical approaches to assessing the level of economic complexity of the national economy are analyzed. It is determined that economic diversification and complexity are key drivers of long-term growth, and the economic complexity index has a strong correlation with GDP per capita and indicators of international competitiveness of the national economy. The study showed that the economic complexity index of the Ukrainian economy has declined over the last decade, and the development of a large number of new export goods has not had a positive impact on the dynamics of economic development of the country or on the income level of the population, since they have low complexity. Based on relevant estimates of the Ukrainian economy, which are presented in the Atlas of Economic Complexity, the paper proposes areas of diversification of national production and exports that would have a significant multiplier effect. Countries are growing by diversifying into new products that add complexity. The goods of potential export of the country are considered through the lens of important characteristics of development of their production. Namely, an indicator of new opportunities that are being opened (it measures how useful the development of a particular product is to open future diversification opportunities); product distance metric (how closely related a product is to current country exports); Product Complexity Index (more complex products tend to support higher wages). The article concludes that Ukraine has great potential to increase the level of economic complexity through diversification, which is based on the know-how already available in the country and is linked to existing areas of economic activity (eg, production of industrial machines and vehicles). At the state level, it is important to create an environment that will contribute to greater diversity of productive activities, increase its complexity.

Key words: economic complexity index, economic growth, international competitiveness, country specialization, diversification of national production and exports.